‘ڕەچەڵەکی چەشن’ی داروین دەکرێت بە کوردی … بێریڤان جەمال حەمەسەعید

ئ□م خ□وێک بوو، ئاواتی دەیان خوێنەری ڕۆشنبیری ساڵەکانی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابوردو بوو، کە لەپاش خوێندنەوەی ئەم کتێبە، ڕەچەڵەکی چەشن — چارلز داروین On the Origin of Species – Charles Darwin، پڕ بەدڵ حەزیان دەکرد وەریگێڕنە سەر زمانی کوردی، تا خوێنەرانی کوردی زمان لێیبێبەش نەبن. هەندێکیان هەوڵیان دا، بەڵام بێئاکام بوون. نوری کەریم ئێستا خەریکی وەرگێڕانی ئەم کتێبەیە.

نوری کەریم یەکێکە لەو وەڕگێرە سەرکەوتوانەی کە لەماوەیەکی کورتدا چەندین کتێبی بە عیشق و بایەخی زۆرەوە، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی. وەرگێڕ جیا لەوەی شارەزاییەکی باشی لە زمانی عەربی، فارسی، ئینگلیزی و سویدیدا هەیە، هەوڵی داوە بەزمانێکی پوخت و سادە، خوێنەر لەکارەکانی نزیک بکاتەوە و پەلکێشی خوێندنەوەیان بکات، کە ئەمەش خۆی لەخۆیدا رێخۆشکردنێکە بۆ خوێندنەوەی بەرهەمی نوسەران و ڕۆشنبیرانی گەلانی تر. کە دیسانەوە دەوڵەمەندکردنی زمان و گەشەسەندنی ڕۆشنبیری کۆمەڵگای کوردی دەگرێتەخۆ. لەسەر وەرگێڕانی ئەم کتێبە پڕ بەهایە، پێمباشە لەگەڵ وەڕگێڕ ئەم دیمانەیە بکەم، تا لە نزیکەوە بیروبۆچوونی بزانین لەسەر کاری ئەم وەرگێڕانە تازەیەی.

پرسیار: دەکرێت زۆر بەکورتی پێمانبڵێیت ناوەڕۆکی ئەم کتێبە چییە؟

نوری کەریم: تەواوی ئەم کتێبە وەڵامە بە پرسیارێکی دیاریکراو، ئایا ئەم هەموو جۆراوجۆریییەی کە لە ناو زیندەوەراندا هەیە، لە چییەوە سەرچاوە دەگرێت. وەڵامی داروین ڕۆشنە، بە بەڵگە و ت□وژینەوەیەکی قووڵ دەیسەلمێنێت، کە هەمەجۆری تەواوی زیندەوەران، بە جیهانی ئاژەڵ و ڕووەکەوە، ڕەچەڵەکیان دەگەڕێتەوە بۆ پەیدابوونی یەکەم ش□انەی ئورگانی. هەر هەموومان وەک زیندەورانیک، سەرەڕای ئەوپەڕی جیاوازیمان، لە جیاوازی نێوان ئاژەڵ و ڕووەکەوە بگرە تا جیاوازی نێوان دایباب و ڕۆڵەکەی، نەوەی ئەو زیندەوەرە یەکشانەییەین. ئەم زیندەوەرە یەکشانەیییە

نەک هەر ژیانی کردووە بەڵکو نەوەشی خستەتەوە، ئەم نەوە تازەیە نەک هەر ژمارەی زۆر بووە، بەڵکو هەمووو ئەو سیفەتە بەماوەییانەی لە دایبابەوە بۆ ماوەتەوە، کە پێویست بوون بۆ ژیان بەدەربردن و زاوزێکردن. لەم پەیوەندەدا، بەپێی هەلومەرجی ژیان، هەر سیفەتێکی بەماوەیی کە زۆرتر یارمەتیدەری بووە، کەڵکی بووە و ئەوانی تر خراوەتە لاوە، بەو پێیە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، هەرچی زۆرتر جیاوازی کەوتەتە نێوان تاکەکانی نەوە لەدوای نەوەوە. ئەمە پرۆسەیەکی بەردەوامی سرووشتییە، بەدەرە لە ویستی هەر زیندەوەرێک.

پرسیار : تایبەتمەندی ئەم کتێبە لە چیدایە، کە وای کردووە بە نەمری بمێنێتەوە، سەرەڕای ئەوەی کە لەمێژە نووسراوە؟

نوری کەریم: ئەم کتێبە لە ساڵی 1859دا لە بەریتانیا بڵاوبۆتەوە، لە هەلومەرجێکدا کە بیروبۆچوونی گشتی کۆمەڵگای نەک هەر بەریتانیا بەڵکو زۆربەی سەرتاسەری جیهانش، بیروبۆچوونی ئایینیی ‘کتێبی پیرۆز’ بووە لەسەر چۆنییەتی پەیدابوونی مرۆڤ و زیندەوەران. بۆ نموونە، بەپێی ئەم جیهانبینییە ئایینییە، خوا پیاوی لە سەر وێنەی خۆی لە خۆڵ دروستکردووە و پاشان فووی کردووە بە کونەلووتیدا و ڕۆحی بەبەردا هاتووە. پاشان کە ئەم پیاوە لە خەودا بووە، پەراسوویەکی دەرهێناوە و ئافرەتێکی لێدروستکردووە، بەئەوەی ئەم پیاوە بەتەنیا نەبێت. داروین لەبەرامبەردا جیهانبینییەکی تەواو جیاوازی هێنایە کایەوە لەسەر پەیدابوونی زیندەوەران، کە هیچ جێگەیەکی بۆ بوونی خوا نەهێشتەوە. تائیمڕۆ هەر دەستکەوتێکی زانستی لە مەیدانی زیندەزانیدا هاتبێتە کایەوە، بۆچوونەکەی داروینی سەلماندووە. تائیمڕۆش کێشمەکێشی نێوان ئەم دوو جیهانبینییە بەردەوامە، لەناو گەلێک لە کۆمەڵگاکاندا شێوازێکی خوێناوی بە خۆیەوە گرتووە.

پرسیار: ئایا بۆ ناکرێت بیروبۆچوونی ئاینی لەگەڵ داروینزم وەکو بیردۆزێکی زانستی، پێکەوە هەڵبکەن؟

نوری کەریم: نەک هەر پێکەوە هەڵناکەن، بەڵکو تەواو بەدژی یەکترین. دوو جیهانبینیی جیاوازن، لە یەکەم بەردی بناغەوە. تەواوی بیروبۆچوونی ئاینی، کۆمەڵێک بانگەشەی بێبەڵگەی چەقبەستوون، هیچ لێکدانەوەیەک هەڵناگرن. خوا یەکە نابێت بە دوو؛ خوا تەواوی سرووشتی لە شەش ڕۆژدا درووستکردووە؛ بۆچی؟ وەڵام نییە؛ یان ئەوەتا باوەڕت پێیەتی یان نەء. بەڵام بیرباوەڕی

زانستی لەسەر هەر دیاردەیەک، شتێکی نەگۆڕی نییە. لەسەر هەر شتێکی سرووشتی، زانیاری تەواو و کۆتایی نییە. یەک زاید دوو، هەر مەرج نییە دەبێت بکاتە سێ. ئیمڕۆ مرۆڤ لە پیتاندنی هێلکە بە تەماوەوە لە منداڵدانی ئافرتدا دروستدەبێت، دەکرێت سبەینێ لە تاقیگەدا دروستبکرێت. چارلز داروین دەیزانی جیهانبینییەکەی تەواو دژی بیروبۆچوونی زاڵی کۆمەڵگایە، لەی ڕۆشن بوو کە چ کفرێکی گەورە دەکات و ئامادە بوو لەپێناوی بەرزڕاگرتنی ڕاستیدا، باجەکەی بدات. بۆیە بۆ ماوەی شەش حەوت ساڵ دەستی ڕاگرت لە چاپکردنی کتێبەکەی. کاتێکیش کە بڵاوی کردەوە، لە هەموو ‘ناز و نیعمەت’ێکی دەرباری پاشایەتی بەریتانیا بێبەش کرا، کە لەو کاتەدا نوێنەرایەتی سیاسی کڵێسای دەکرد و دەسەڵاتی تەواوی بەدەستەوە بوو. تا لەم ساڵانەی دواییدا، دەرباری پاشایەتی ئەم پەڵە ڕەشەی بە ناوچەوانی خۆیەوە کاڵ کردەوە و لە مەراسیمێکی گەورەدا، ئەو ڕێزلێنانەی کە شایەنی زانایەکی وەها مەزنە، بۆی گێڕاندەوە و بەڕەسمی داوای لێبوردنی لە نەوەکانی داروین کرد.

پرسیار : چۆن بوو وا ئەم کتێبەت هەڵبژارد بۆ وەرگێڕان؟

نوری کەریم: منیش وەکو یەکێک لە خوێنەرانی ئەو کتێبە، بەهۆی ئەو بەها زانستییەی کە هەیەتی، هەمیشە ئەو خەیاڵەم لەسەردا بووە، کە بیکەم بە کوردی. بەڵام کاتێک کە کتێبە بەناوبانگەکەی زانای زیندەزانی ڕیچارد دواکینزم بەناوی ‘وەهمێک’، وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی، کە ڕەخنەیەکی کەمەرشکێنە لە بیربۆچوونی ئاینی لە گۆشەنیگای داروینزمەوە، ئەم خەیاڵەمی دەمەزرد کردەوە و ئیتر لەوە زۆتر نەمدەتوانی وەرگێڕانی دوابخەم.

پرسیار : گەلێک هەوڵیان دا ئەم کتێبە وەرگێڕنە سەر زمانی کوردی، بەڵام بێئاکام بوون. ئەم توانایییەی تۆ لە چیەوە سەرچاوە دەگرێت؟

نوری کەریم: بەڵێ گەلێک هەوڵیان دا و گەلێکیان بەو ئاواتەوە سەریاننایەوە. جێگەی داخە بۆ ئەوانە و مایەی خۆشحاڵییە بۆ من، کە دەتوانم ئەو ئاواتە بهێنمەدی. وەرگێڕانی کتێبێکی وەها زانستی، بەتایبەتی بۆ سەر زمانی کوردی، لە توانایی کەسی ئەو ڕۆشنبیرانەی ساڵەکانی حەفتاکان و هەشتاکان بەدەر بووە، بەڵام بۆ من هەلومەرجەکە تەواو جیاوازە و ئەمەش هێشتا بەواتای ئەوە نایەت کە کارێکی ئاسانە. ‘ڕەچەڵەکی چەشن’ یانزەهەمین کتێبە کە خەریکم وەریدەگێڕمە سەر زمانی کوردی. تاکو ئێستا نۆ کتێبم لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوە و یەک کتێبیشم لە زمانی سویدییەوە، کە

بەشێکیان کتێبی زانستی بوون، بەتایبەتی ئەوەی ڕیچارد داوکینز، کە بەهای زانستی و ئاستی زمانە ئینگلیزییەکەی، ئەگەر لە کتێبەکەی داروین زۆر زۆرتر نەبێت بەدڵنیاییەوە کەمتر نییە. ئەم کارانە بۆ من هەمووی ئەزمونگەلێکی وەرگێڕانی گەورەن. هەروەها زمانی ئینگلیزییەکەی داروین، کە کتێبەکەی پێنووسیوە، زمانی ئینگلیزی ڤیکتۆریانییە، زمانی نووسینی توێژێکی دەرباری باڵای کۆمەڵگای ئەو سەردەمەیە، کە لەگەڵ زمانی ئینگلیزی ئێستادا جیاوازی زۆر هەیە، هەتا بۆ ئینگلیزیزمانێک ئاسان نییە. ئینجا بۆ وەرگێڕانیشی پێویستی بە تێگەیشتنێکی تەواو هەیە، لەم پەیوەندەدا زانینی زمانێکی ئەوروپی تر، کە هەموو بوارەکانی زانستی پێنووسراوە، پێویستییەکە کە ناکرێت چاوی لێبپۆشرێت. من زمانی سویدی دەزانم، ئەمە یارمەتیدەرێکی لەبنەنەهاتووە بۆ تێگەیشتنی تەکستە هەرە سەختەکانی ئەو کتێبە.

پرسیار: گرفتی وەرگێڕانی کتێبێکی وەها زانستی بۆ سەر زمانی کوردی لە چیدا دەبینیتەوە؟

نوری کەریم: زیاتر لە 155 ساڵ بەسەر دەرچوونی ‘ڕەچەڵەکی چەشن’دا تێپەڕیوە، کەچی هێشتا هەر زۆر زووە بۆ زمانی کوردی کە بتوانێت خۆی لە قەرەی وەرگێڕانی کتێبێکی وەها بدات. وەرگێڕان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، بەشێوەیەک لە شێوەکان بەواتای بەراوردکردنی دوو زمانەکەیە، بەڵام دوو شت شایەنی بەراوردکردنن کە لەیەکەوە نزیک بن. بەداخەوە کە دەچیتە پای وەرگێڕانی کتێبێکی وەها زانستی، ئەوسا بەتەواوی دەزانیت، کە زمانی کوردی چەند بەخاوەنە، چەند لە کاروانی پێشکەوتنی زانستی لەدوایە، هەتا ئەوەشی کە بۆی کراوە زۆر پڕ کەموکورتین. بۆ نموونە، تەواوی ئەو فەرهەنگانەی کە بۆ بوارە زانستییەکان نووسراون و بە چاپ گەیەنراون، دەکرێت تا ئاستی خوێندنی ناوەندی و ئامادەیی وەڵامدەرەوە بێت، بەڵام زۆر ئاستەمە بۆ پشتبەستن بەم فرهەنگانە دەستبدەیتە وەرگێڕانی کتێبێکی وەها زانستی. گرفتەکە لەوە دایە، کە زمانی کوردی نەکراوە بە زمانێکی زانستی، لە کۆمەڵگاکەماندا هیچ هەوڵێک بەدی ناکرێت، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان زانست جەماوەری بکرێتەوە، تا هەموو کەس بتوانێت لە هەر بوارێکی زانستیدا، ئەوەی هەیە بە زمانی کوردی بیخوێنێتەوە.
ئەوەندەی دەگەڕێتەوە بۆ باری زاراوەزانی وەرگێڕانی ئەم کتێبە، هەوڵدەدەم لە ڕێگای وشەداهێنانەوە بۆ زاراوە بناغەییەکان و پەڕاوێزنووسینەوە، واتاکان بگەیەنم. ئەوەندەی دەگەڕێتەوە بەناوی

ئو ووک و ئاژان ک ب ئم نائاشنان، ک زربیان دگرتو، ب ئینگلیز و عربیش نووسیمن، بئوی ئگر خونر ویستی، بدوایاندا بگت. ئگر ئم کاران نکم، دبت دست ل ورگانی هگرم. بهی نیی، زمانی کوردی لو زمان هر دگمنانی ک تاکو ئستا ئم کتبی ب ورنگدراو.

پرسیار: گورترین ئاستنگی ورگانی کتب تا دگات ب دستی خونر بشویکی گشتی ل چیدای؟

نوری کریم: بپی ئزمونی ئو کتبانی ک ورمگاون و ب چاپم گیاندون، گورترین ئاستنگ بمیلی دامودزگا پیوندیداری حوکمییکان ب برامبر ب کاری شنبیری. دچیت ب لای هر دامودزگاییک، چ حکومی بت یان ناحکومی، نووسکی زمانی کوردی تایبت ب خی هی. زتر ل سد و نیوک بسر ژی مژوویی بیست و پنجی تشرینی دوومی سالی 1859دا تدپت، ئو ژی ک ل کازوی برببیاندا ‘چکی چشن’یان ب سر کتبفرشکانی شاری لندندا دابش کرد و ب ئوارکی یک دانی لنمایو. شنبیران و خک وامکی ددانشکنیان دایو ب دربای بنمای دستاتدار. لپاش یک سد و نیو، لو دچت هشتا هر زر زوو بت، ئو چاوانییمان هبت ل شنبیرانمان ک ئوند شنبیر بن و ل خککمان ک ئوند تینوی زانست بن. ئم ئاستنگی ئاستنگکی کوشندی، وو ل هر کمگاییک بکات، برو دامانی دبات.